

УДК 338.433.025.12:631.576.3]:339.9

JEL Classification: Q1, Q13, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906026>

А.Д. ДІБРОВА, доктор економічних наук, професор
Л.В. ДІБРОВА, кандидат економічних наук, доцент
Я.О. КРИЛОВ
М.А. ДІБРОВА, аспірант*

Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна, виявити основні чинники, що впливають на формування попиту і пропозиції, на основі розроблених прогнозних параметрів визначити стратегічні орієнтири його розвитку та механізму регулювання в Україні.

Методика дослідження. Використано такі методи: порівняльного аналізу й експертних оцінок - для аналізу кількісних та якісних показників розвитку вітчизняного ринку зерна в умовах глобалізації; статистико-економічний - для збору й обробки статистичних даних, дослідження динаміки експорту й імпорту зерна; економіко-математичний - для прогнозування впливу факторів попиту (споживання на харчові й фуражні цілі, експорту і запасів) та пропозиції (урожайності, валових зборів, посівних площ, імпорту і запасів) на ринок зерна на період до 2025 р.

Результати дослідження. Для досягнення поставлених цілей і завдань здійснено оцінку сучасного стану та основних тенденцій розвитку ринку вітчизняного зерна. Обґрунтовано недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні на основі отриманих значень показників «Підтримка ринкової ціни» з розрахунку на 1 тонну зерна та «Номінальний коефіцієнт захисту виробників», які використовуються в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що сприятиме обґрунтуванню управлінських рішень, урахуванню результативності їх впливу на добробут товаровиробників, споживачів та держави. Розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових культур, а також обсягів споживання зерна на харчові та фуражні цілі на період до 2025 р. Це дозволило окреслити передумови для збалансування попиту і пропозиції зерна, визначення експортного потенціалу галузі та створення системи заходів державного регулювання, спрямовану на запобігання ймовірним проблемам розвитку зерновиробництва. Сформовано концептуальні підходи для створення ефективної логістичної системи на ринку зерна.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення та методичні підходи оцінки ефективності регулювання ринку зерна на основі використання показника «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), що сприятиме обґрунтуванню управлінських рішень, урахуванню результативності їх впливу на добробут товаровиробників, споживачів та держави.

Практична значущість. Поряд із позитивною динамікою нарощування обсягів виробництва та експорту зерна обґрунтовано проблеми, що стримують подальший розвиток ринку зерна в Україні. Внесено пропозиції щодо їх усунення через удосконалення механізму державного регулювання ринку зерна. Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: ринок зерна; зерновиробництво; механізм; державне регулювання; логістика; експортний потенціал.

Діброва Анатолій Дмитрович - доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Діброва Лариса Василівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Крилов Ярослав Олегович - здобувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: ykrylov@ukr.net

Діброва Максим Анатолійович - аспірант кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: max_dibrova@ukr.net

* Науковий керівник - О.В. Жемойда, доктор економічних наук.

© А.Д. Діброва, Л.В. Діброва, Я.О. Крилов,
М.А. Діброва, 2019

Постановка проблеми. Україна за останні роки істотно наростила обсяги виробництва зерна і ввійшла до когорти країн - найбільших його виробників та експортерів. Незважаючи на позитивну динаміку, існує низка проблем, що стримують подальший розвиток вітчизняного ринку зерна. Зокрема, інфраструктурні витрати при експорті зерна залишаються на досить високому рівні, що знижує його конкурентоспроможність на зовнішньому ринку; транспортна інфраструктура не відповідає потребам ринку, значний рівень зношеності залізничного транспорту; непрогнозоване підвищення тарифів на транспортування зерна залізницею; нерозвиненість річкового транспорту. Донині проблема з логістикою менше відчувалася, оскільки обсяги експорту були значно нижчими, а високі ціни на зерно перекривали додаткові логістичні витрати. Однак за умов зниження світових цін, що спостерігалось протягом 2013-2017 рр., неефективність транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна суттєво відбилася на доходах сільськогосподарських товаровиробників.

Позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва та експорту зерна супроводжуються також нестабільністю цін і доходів товаровиробників, монополізацією ринку та надконцентрацією виробництва великими компаніями, не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

Водночас через недостатній рівень якості Україна експортує переважно дешеве фуражне зерно, при цьому змушена імпортувати м'ясо, м'ясо-молочні вироби, комбікорми для тваринництва. З цієї позиції збереження таких тенденцій свідчить, що наша держава і далі може вважатися сировинним придатком розвинутих країн, залишаючи їм додану вартість та створюючи для них нові робочі місця. При цьому без структурних змін в аграрному секторі вітчизняної економіки, на наш погляд, досить складно буде вирішити проблеми бідності, безробіття на селі та відродження й розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку ринку зерна та механізму його регулювання посідають чільне місце у наукових дослідженнях й широко представлені в спеціальній літературі. Помітним є внесок у розробку теоретичних, ме-

тодологічних і практичних питань згаданих аспектів вітчизняних науковців, серед яких: О. В. Жемойда [4], С. М. Кваша [5, 6], І. Г. Кириленко [7], І. В. Кобута [8], О. М. Ковальова [9], О. А. Козак [10], В. Я. Месель-Веселяк [11], О. М. Шпичак [18]. Проте на даний час немає достатніх підстав стверджувати, що вже всі питання надзвичайно важливої проблеми, й розвитку зерна у тому числі, одержали вичерпне наукове і методичне обґрунтування та практичне вирішення. Щодо цього ще існує широкий дослідницький простір. Зокрема, потребує удосконалення методична база механізму регулювання виробництва зерна для більшого підсилення в ньому нормативної, прогнозованої та стимулюючої функцій.

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна, виявити основні чинники, що впливають на формування попиту і пропозиції, на основі розроблених прогнозних параметрів визначити стратегічні орієнтири його розвитку та механізму регулювання в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Зерновий ринок України - один з основних сегментів агропродовольчого ринку, стан якого визначає продовольчу безпеку країни, результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників та й у цілому добробут українського народу. Формування механізму державного регулювання ринку зерна в Україні відбувалося в декілька етапів: 2000-2008 рр. - посилення регуляторного впливу; 2008-2010 рр. - лібералізація в результаті вступу України до СОТ, високі урожаї та активність гравців зернового бізнесу; 2010-2011 рр. - запровадження механізму квотування експорту. З 2014 р. розпочався новий етап - дерегуляція ринку зерна, внаслідок чого скасовано обов'язковість карантинного сертифіката для внутрішніх перевезень зерна, а також 14 дозволів, 6 ліцензій, впроваджено понад 50 інших змін. З 1 січня 2017 р. всі учасники ринку зерна працюють в умовах повного скасування спецрежиму ПДВ, а з 1 квітня 2017 р. - запроваджено його автоматичне відшкодування для експортерів.

За наявними даними, валовий збір зерна в Україні в середньому за 2015-2017 рр. зріс майже вдвічі порівняно з 2000-2002 рр. переважно за рахунок підвищення середньої урожайності від 24,6 до 43,2 ц/га (табл. 1).

Серед основних зернових культур найбільший приріст обсягів валових зборів досягнуто по кукурудзі. Так, за досліджуваній період він збільшився у 6,5 раза, подолавши в окремі урожайні роки 30-мільйонну межу. Цьому сприяло розширення зібраних площ у середньому від 1,2 млн га за 2000-2002 рр. до 4,3 млн га у 2015-2017 рр., при зростанні майже вдвічі середньої врожайності. Причому ареал поширення кукурудзи завдяки розвитку селекції та впровадженню нових технологій нині охоплює практично всі природно-кліматичні зони України.

Валові збори пшениці в Україні також зросли в середньому за 2015-2017 рр. у 1,5 раза порівняно з 2000-2002 рр. за рахунок підвищення середньої урожайності від 27,1 до 40,7 ц/га, або на 66,6%. Проте за аналізований період спостерігається нестабільність валових зборів ячменю, зокрема його виробництво у 2015-2017 рр. знизилося майже на 500 тис. тонн, або 5,2% порівняно з 2000-2002 рр., за рахунок скорочення зібраних площ на 40%. При цьому врожайність ячменю зросла на 37,5%.

1. Валові збори, зібрані площі та урожайність основних зернових культур України в середньому за період з 2000-2002 рр. по 2015-2017 рр.

Показники	Роки					
	2000-2002	2003-2005	2006-2008	2009-2011	2012-2014	2015-2017
Зернові і зернобобові						
Валовий збір, тис. тонн	34323,0	33353,0	38947,7	47348,7	57708,9	62710,2
Зібрані площі, тис. га	13828,0	13498,0	14333,5	15122,2	15074,6	14512,8
Урожайність, ц/га	24,6	24,2	26,8	31,2	38,3	43,2
У т.ч.: пшениця						
Валовий збір, тис. тонн	17367,0	13272,9	17923,5	20020,4	20718,6	26244,5
Зібрані площі, тис. га	6264,5	4853,7	6172,0	6564,8	6068,8	6463,3
Урожайність, ц/га	27,1	24,9	28,5	30,4	34,0	40,7
кукурудза						
Валовий збір, тис. тонн	3889,7	7636,2	8431,2	15092,4	26802,6	25357,0
Зібрані площі, тис. га	1196,8	1982,6	2021,1	2760,1	4608,6	4272,1
Урожайність, ц/га	32,6	38,8	41,1	53,3	57,9	59,4
ячмінь						
Валовий збір, тис. тонн	9140,5	8964,2	9977,8	9805,2	7848,0	8669,7
Зібрані площі, тис. га	3920,9	4488,7	4497,3	4331,5	3176,4	2722,0
Урожайність, ц/га	23,2	20,0	22,2	22,7	24,9	31,9

Джерело: Раховано за даними [16].

У структурі виробництва зернових і зернобобових в Україні за аналізований період сільськогосподарські підприємства виробляють близько 80% загального обсягу, в тому числі фермерські господарства - 12-13%. Відповідно 20% припадає на господарства населення, які переважно вирощують значну частину вівса, проса, а також жита й гречки.

Водночас великі підприємства орієнтовані в основному на експортні види зернових культур (кукурудза, пшениця), які значно вигідніші з позицій отримання прибутку та потребують більших вкладень ресурсів на один гектар площі [10, с. 39].

Аналізуючи сучасний ринок зерна, необхідно звернути увагу на нерівномірність розвитку й незбалансованість попиту та пропозиції по окремих зернових культурах. Зокрема, якщо за останні п'ять маркетингових років в Україні пропозиція пшениці та кукурудзи має тенденцію до зростання, то жита - скоротилася майже на половину, вівса - на 25%.

Основними напрямками використання зерна в межах держави є формування фонду споживання, фуражного і насінневого фонду, виробництво продуктів харчування та промислова переробка зерна (табл. 2).

2. Баланс зернових і зернобобових культур (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), тис. тонн

Показник	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Виробництво	24459	38016	39271	63051	63859	60126	66088	61917
Зміна запасів на кінець року	1329	-314	-2054	6933	2977	-3204	2130	-1465
Імпорт	1010	226	175	242	263	190	240	255

Усього ресурсів	24140	38556	41500	56360	61145	63520	64198	63637
Експорт	1330	12650	14239	27836	33423	38338	41451	42499
Витрачено на корм	11056	13817	14787	16183	15678	14189	12278	11011
Витрачено на сівбу	3597	3294	3222	2890	2883	2597	2330	2120
Втрати	309	375	794	1506	1593	1400	1350	1106
Переробка на нехарчові цілі	100	670	1650	1367	1281	1089	1044	1246
Фонд споживання	7748	7750	6808	6578	6224	5897	5745	5655
Із розрахунку на одну особу, кг	124,9	123,5	111,3	108,4	108,5	103,2	101,0	100,8

Джерело: [1, с. 40].

У структурі споживання зерна найбільшу частку становить кормове і продовольче споживання. Зменшення в Україні поголів'я худоби за останні роки компенсується збільшенням поголів'я птиці. Враховуючи зазначене, на корми використовується зерно в абсолютних значеннях на рівні 11-15 млн тонн, проте у відносних - наявна тенденція до скорочення. Зокрема, в 2017 р. це було 17,3%, для порівняння: в 2016 р. - 19,1%, у 2015 р. - 22,3%. Продовольче споживання зерна - відносно стабільна величина, хоча останніми роками спостерігається тенденція до його зниження. До головних причин можна віднести: скорочення населення країни; виїзд значної кількості наших громадян на роботу за кордон; більш ощадливе ставлення до хлібопродуктів; зміна раціону харчування.

Як свідчить аналіз, збільшення обсягів виробництва зерна супроводжується нарощуванням його експортних можливостей. За останні два роки Україна експортувала рекордні обсяги зерна - понад 40 млн тонн. Проте це не завжди відображається на збільшенні валютної виручки. Наприклад, за підсумками 2016 р. Україна експортувала рекордний обсяг зернових культур - 41,5 млн тонн, що майже на 8% перевищує експорт 2015 р. Але через зниження світових цін на сировину рекордні обсяги експорту зерна з України в 2016 р. не забезпечили рекордної виручки. Вона залишилася майже на рівні 2015 р. - близько 6,1 млрд дол. Суттєвою проблемою при експорті зернових культур також є якість продукції. За підсумками 2016 р., 57,0% реалізованої за межі держави пшениці - фураж. Тобто збільшується частка непродовольчого збіжжя,

що відбивається на ціні та відповідно виручці від експорту.

За результатами дослідження, цінова нестабільність на ринку зерна вказує на недостатню ефективність державного регулювання. Зокрема, до зовнішніх проявів такої недосконалості можна віднести: нестабільність цін і доходів товаровиробників; не зовсім прогнозовану державну політику; не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

Тому в умовах ринкової економіки для розробки збалансованої аграрної політики дуже важливо правильно визначити її результативність безпосередньо для тих, хто виробляє сільськогосподарську продукцію. З цією метою за методикою Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розраховано показник «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії засобів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид зерна на внутрішньому і зовнішньому ринку [19] (рис. 1).

Показник ПРЦ визначається у цінах виробника і обчислюється за формулою:

$$ПРЦ = (P_p - P_w) * S_1, \quad (1)$$

де P_p - внутрішня ціна за одиницю продукції; P_w - світова ціна за одиницю продукції; S_1 - пропозиція внутрішнього ринку; D_1 - попит внутрішнього ринку [19].

Значення показника «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в Україні за 2000-2017 рр. свідчить про значні обсяги недоотриманих валових трансфертів від споживачів та платників податків (рис. 2).

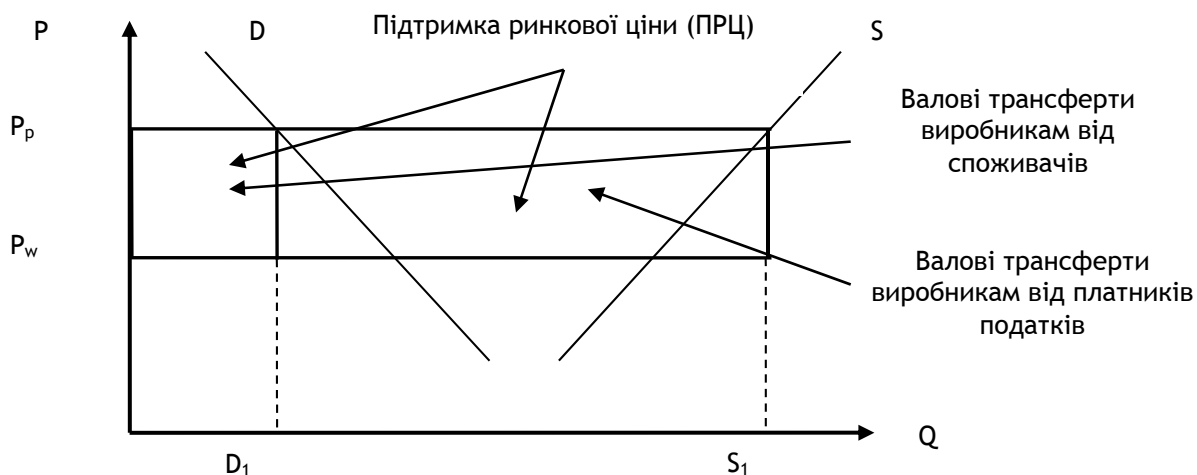

Рис. 1. Підтримка ринкової ціни (ПРЦ) на сільськогосподарську продукцію за умов експорту

Джерело: [19].

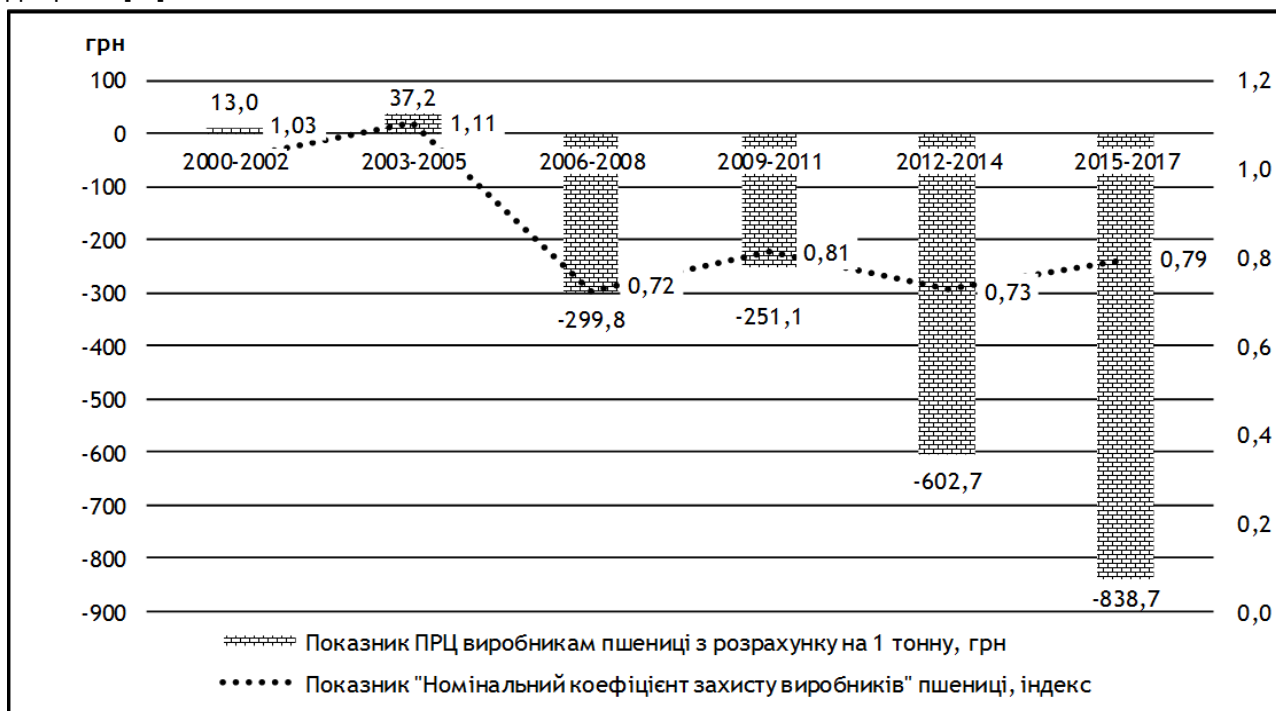

Рис. 2. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» та «Підтримка ринкової ціни» виробників пшениці в Україні з розрахунку на 1 тону зерна в середньому за період, грн

Джерело: розраховано та побудовано за даними [14, 16].

Отримані значення показника Номінального коефіцієнта захисту виробника (визначається як співвідношення внутрішньої закупівельної ціни до світової ціни) для виробників зерна підтверджують цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні.

Зокрема, оскільки конкурентоспроможність вітчизняного зерна на світовому ринку забезпечується більш низькими цінами на

збіжжя, експортери (зернотрейдери) пшениці компенсують свої цінові втрати через нижчу якість зерна та логістичні витрати за рахунок низьких закупівельних цін. За отриманими розрахунками, закупівельні ціни на пшеницю на рівні підприємства в середньому за 2015-2017 рр. в Україні були на 21% нижчі за середньосвітові. При цьому, сільськогосподарські товаровиробники у свою чергу компенсують цінові втрати за

рахунок низької вартості оренди землі та заробітної плати працівників. Тому подальше нарощування обсягів виробництва зерна в Україні потребує зменшення логістичних витрат через розбудову транспортно-логістичної інфраструктури ринку зерна на середньо- та довгострокову перспективу. За цих умов важливим завданням державної аграрної політики є формування системи регулювання агропродовольчих ринків на підґрунті розширення горизонту прогнозування.

На основі поліноміального тренду другого порядку методом екстраполяції розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових, а також внутрішнього споживання зерна на харчові та фуражні цілі в Україні на період до 2025 р. (рис. 3).

Вихідні дані для прогнозування валових зборів зернових і зернобобових, а також

споживання зерна на харчові цілі та витрати на корм обрано за період 2005-2016 рр. за даними Державної служби статистики України. Отримані прогнозні результати засвідчили, що виробничий потенціал зернових до 2025 р. потенційно може досягти 100 млн тонн, при цьому без структурних змін у розвитку сільського господарства обсяги споживання зерна в Україні будуть скорочуватись на користь його експорту. Як наслідок, це може призвести до поглиблення як транспортно-логістичних, так й інших проблем розвитку зернового господарства. За розрахунками, в Україні існує потенціал збільшення виробництва зернових і, відповідно, нарощування експорту до 60-70 млн тонн. При цьому аграрії мають переорієнтуватися на виробництво саме якісного зерна.

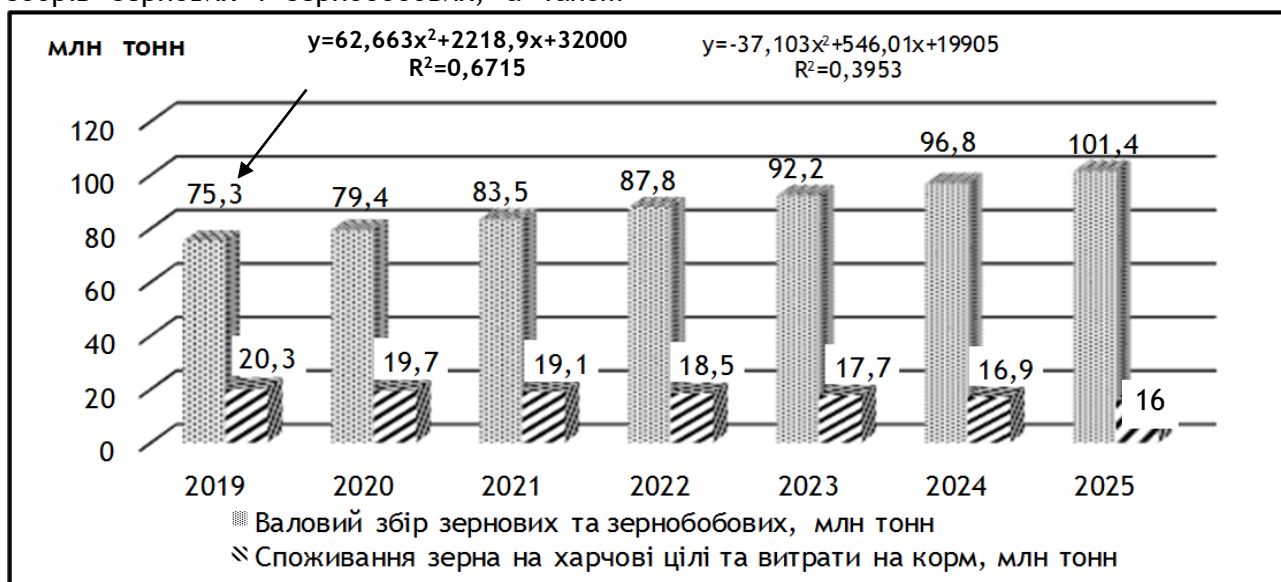

Рис. 3. Прогнозування валових зборів зернових і зернобобових та споживання зерна на харчові цілі й витрати на корм в Україні на період до 2025 р., млн тонн

Джерело: Розраховано та побудовано за даними [1, 16].

За проведеним аналізом, центральною ланкою в регулюванні ринку зерна виступає його ціна, яка повинна урівноважити інтереси виробників й споживачів, експортерів та імпортерів. Особливо гостро дисбаланс цих інтересів проявляється в умовах фінансово-економічної кризи.

Для обґрунтування державних управлінських рішень у сфері регулювання сільськогосподарського виробництва важливо й необхідно володіти прогнозами цін на зерно як на світовому, так і на внутрішньому ринку. Проте в Україні прогнозування цін на зерно ускладнюється не тільки ціновою волатильністю, а й девальвацією національної валю-

ти. Тому з метою врахування впливу інфляції, а також через специфіку зерновиробництва, зокрема часовим лагом між понесеними витратами і отриманими фінансовими результатами, на наш погляд, варто використати показник рівня рентабельності виробництва зерна. Значення цього показника дозволяє, зіставивши дохід (прибуток) і витрати при виробництві зерна, дати відповідь на питання чи поточна закупівельна ціна забезпечує процеси відтворення в галузі. Оскільки значення економічних змінних визначається, як правило, не одним, а кількома чинниками, то одним із найефективніших способів вимірювання їх кількісного впливу

на результативну ознаку є застосування множинної лінійної регресії.

В основу запропонованої моделі покладено взаємодію попиту (внутрішнє споживання й експорт), пропозиції (валові збори через зібрані площі та урожайність, імпорт, запаси), рівня інфляції і середньорічної ціни та їх впливу на ефективність виробництва пшениці. За допомогою множинної лінійної регресії визначено чинники, що найбільшою мірою впливають на рівень рентабельності виробництва пшениці (\hat{y}).

Рівняння множинної лінійної регресії за вищезазначеними параметрами для зерна пшениці в Україні за період з 2000/01 по 2016/17 МР становить:

$$\hat{y} = -61,3 - 0,02x_1 - 2,27x_2 + 0,016x_3 - 0,014x_4 - 0,01x_5 + 0,014x_6 + 0,002x_7 + 0,99x_8, \quad (2)$$

де \hat{y} - рівень рентабельності, %; x_1 - збиральна площа, тис. га; x_2 - урожайність, ц/га; x_3 - середня ціна 1 тонни, грн; x_4 - запаси, тис. тонн; x_5 - імпорт, тис. тонн; x_6 - внутрішнє споживання, тис. тонн; x_7 - експорт, тис. тонн; x_8 - рівень інфляції, %.

Коефіцієнт множинної кореляції досягає 0,881 (значення від 0 до 1), що означає надзвичайно високу тісноту кореляційного

зв'язку між передбачуваним рівнем рентабельності на зерно пшениці та лінійною комбінацією визначених вище параметрів. Статистичне значення отриманого результату підтверджується високим коефіцієнтом детермінації - $R^2=0,777$, і передбачає, що регресією пояснюється 77,7% дисперсії значення формування середньорічної внутрішньої ціни на зерно пшениці. Отримані результати цілком узгоджуються із положеннями Закону попиту і пропозиції.

Враховуючи збільшення обсягів експорту зерна останніми роками та загалом експортну орієнтацію зернового ринку України, портові зернові термінали стали ключовим суб'єктом транспортно-логістичної системи. Аналіз свідчить, що транспортна інфраструктура не відповідає потребам внутрішнього ринку через спрацьованість залізничного транспорту, незадовільний стан окремих ділянок сполучних доріг регіонів із портами Чорного моря, нерозвиненість річкового транспорту. До цього можна додати високі тарифи на перевезення, зокрема рівень витрат на аграрну логістику в Україні значно перевищує відповідні показники в розвинутих країнах-експортерах зерна.

3. Інфраструктурні витрати при реалізації зерна на експорт (умови поставки FOB) станом на червень 2017 року

№ з/п	Статті витрат	Норматив (методика) розрахунку	Вартість на 1 т зерна, грн	%
1	Транспортні витрати (залізницею до морського порту)	489 км за тарифом Укрзалізниці з ПДВ	256, 80	42,7
2	Завантаження на судно в порту	12 дол. США за 1 т	322,56	53,6
3	Загальна вартість сертифікатів, усього		17,06	2,8
	У т.ч.:			
	сертифікат походження	входить у вартість послуг завантаження	-	-
	сертифікат якості (включаючи вартість аналізів та роботу сюрвеєра)	0,3 дол. США/тонну	1,43	-
	фумігаційний сертифікат	0,5 дол. США/тонну	0,63	-
	сертифікат нерадіоактивності	входить у вартість послуг завантаження	15,00	-
	фітосанітарний сертифікат	входить у вартість послуг завантаження	-	-
4	Вантажно-митна декларація	150 дол. США	5,58	0,9
	Усього витрат		602,0	100,00

Джерело: Розраховано за даними [13].

Зокрема, розрахунки інфраструктурних витрат при експорті зерна з України становлять у середньому близько 600 грн на 1 тону, або до 15% усіх витрат (табл. 3).

З метою підвищення ефективності транспортної й логістичної інфраструктури необхідне встановлення чітких і прозорих «правил гри» на ринку, що стимулюватимуть конкуренцію та залучення приватних інвестицій до розбудови об'єктів логістичної інфраструктури, розвиток річкової транспортної інфраструктури. Потребує також встановлення чітких правил і тарифів використання залізничної інфраструктури, стимулювання залучення інвестицій в оновлення потужностей зі зберігання та перевалки зерна, автоматизацію транспортно-логістичних процесів, що дозволить не лише підвищити ефективність логістичної системи, а й забезпечить необхідну швидкість перевезення значних обсягів зерна.

Висновки. Позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва та експорту зерна, що спостерігається останніми роками в Україні, супроводжуються нестабільністю цін і доходів товаровиробників, монополізацією ринку та надконцентрацією виробництва великими компаніями, нерівномірністю розподілу ринкового виграшу. При цьому не завжди вдається забезпечити баланс інте-

ресів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави), що створює загрозу продовольчій безпеці та негативно впливає на розвиток ринку зерна.

Стимулюючими факторами для зернового експорту є вітчизняна транспортно-логістична інфраструктура, яка працює з низькою ефективністю доробки та перевезення зерна. Зокрема, витрати на логістику зерна від виробника в Україні до портів на Чорному морі приблизно на 40% вищі, ніж вартість схожих витрат у Франції чи Німеччині, та на 30% - ніж у США. Тому протиріччя між темпами розвитку зернового господарства і транспортно-логістичної інфраструктури стає нагальною проблемою та потребує вирішення на державному рівні через вдосконалення механізму регулювання ринку зерна.

До того ж розвиток зернової логістичної інфраструктури забезпечує створення робочих місць, доданої вартості продукції, що сприяє збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів. Отже, реформа державного регулювання має бути комплексною і спрямованою на максимально можливе усунення бар'єрів для приватних компаній, що працюють на ринку аграрної логістики та мають бажання інвестувати в оновлення інфраструктури.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2017 р. : статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. С. 59.
2. Голомша Н. Є., Дзядикиевич О. Я. Перспективи світового ринку зерна. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 49-52.
3. Діброва Л. В., Крилов Я. О. Регулювання ринку пшениці: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 60-68.
4. Жемойда О. В. Напрями формування пропозиції на ринку агропродовольчої продукції України : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 376 с.
5. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12-21.
6. Кваша С. М., Ілчук М. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 16-24.
7. Кириленко І. Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 79-84.
8. Кобута І. В. Оцінка наслідків державного регулювання експорту зерна в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 4. С. 139-147.
9. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. URL : <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1203-kovalova-o-m-otsinka-potentsialu-rozvitku-zernovogo-pidkompleksu-ekonomiki-ukrajini> (дата звернення: 1.03.2019 р.).
10. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38-47.

References

1. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2018). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy za 2017 r.: statystychnyi zbirnyk [Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine in 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
2. Holomsha, N.Ye. & Dziadykevych, O.Ya. (2016). *Perpektyvy svitovoho rynku zerna [Prospects of the world grain market]*. *Ekonomika APK*, 8, pp. 49-52 [In Ukrainian].
3. Dibrova, L.V. & Krylov, Ya.O. (2012). *Rehulivannia rynku pshenytsi: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Regulation of the wheat market: domestic and foreign experience]*. *Ekonomika APK*, 5, pp. 60-68 [In Ukrainian].
4. Zhemoida, O.V. (2014). *Napriamy formuvannia propozytsii na rynku ahroprodovolchoi produktsii Ukrainy: monohrafiia [Directions of the proposal formation in the market of agro-food products of Ukraine: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
5. Kvasha, S.M. (2013). *Metodolohichni bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahraryi politytsi [Methodological basis for making public decisions in agrarian policy]*. *Ekonomika APK*, 8, pp. 12-21 [In Ukrainian].
6. Kvasha, S.M. & Ilchuk, M.M. (2013). *Ekonomichne obgruntuвання prohramy vyrobnytstva zerna pshenytsi v Ukraini [Economic substantiation of the wheat grain production program in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 3, pp. 16-24 [In Ukrainian].
7. Kyrylenko, I.H. (2009). *Formuvannia zernovoho rynku v Ukraini: stratehiia rozvytku [Formation of the grain market in Ukraine: development strategy]*. *Ekonomika APK*, 9, pp. 79-84 [In Ukrainian].

11. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.

12. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах : статистичний бюлетень (за 2011 р., 2012 р., 2013 р., 2014 р., 2015 р. та 2016 р.). Київ: Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 5.03.2019).

13. Офіційний сайт Адміністрації морських портів України. URL : <http://www.uspa.gov.ua>.

14. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL : <http://www.oecd.org> (дата звернення: 4.03.2019).

15. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції : монографія / за ред. А. Д. Діброви, В. Є. Андрієвського. Київ : Інтердрук, 2014. 572 с.

16. Рослинництво України за 2017 рік : статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2017. 222 с.

17. Шликуляк О.Г., Материнська О. А. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 42-49.

18. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 83-91.

19. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf> (дата звернення: 4.03.2019).

8. Kobuta, I.V. (2011). Otsinka naslidkiv derzhavnoho rehuliuвання експорту зерна в Україні [Evaluation of the consequences of state regulation of export of grain in Ukraine]. *Економіка і прогнозування*, 4, pp. 139-147 [In Ukrainian].

9. Kovalova, O.M. (2015). Otsinka potentsialu rozvytku zernovoho pidkompleksu ekonomiky Ukrainy [Estimation of the potential of the development of the grain subcomplex of the Ukrainian economy]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1203-kovalova-o-m-otsinka-potentsialu-rozvytku-zernovogo-pidkompleksu-ekonomiki-ukrajini> [In Ukrainian].

10. Kozak, O.A. & Hryshchenko, O.Yu. (2016). Rozvytok zernovoi haluzi Ukrainy na suchasnomu etapi [Development of the grain industry of Ukraine at the present stage]. *Економіка АПК*, 1, p. 38-47 [In Ukrainian].

11. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2018). Vyrobnnytstvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhyvosti [Production of grain crops in Ukraine: potential opportunities]. *Економіка АПК*, 5, pp. 5-14 [In Ukrainian].

12. Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnnytstva produktsii silskoho gospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh: statystychnyi biuleten (za 2011 r., 2012 r., 2013 r., 2014 r., 2015 r. ta 2016 r.) [Basic economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises: statistical bulletin (for 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, and 2016)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].

13. Ofitsiyni sait Administratsii morskyykh portiv Ukrainy [Official site of the Administration of Seaports of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.uspa.gov.ua> [In Ukrainian].

14. Official site of the Organization for Economic Cooperation and Development. Retrieved from: <http://www.oecd.org> [In English].

15. Dibrov, A.D. & Andriievskiy, V.Ye. (Eds.) (2014). *Reguliuвання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції: монографія* [Regulation of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of European integration: monograph]. Kyiv: Interdruk [In Ukrainian].

16. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Roslynnnytstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk* [Ukraine's crop growth for 2017: statistical collection]. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

17. Shpykuliak, O.H. & Materynska, O.A. (2014). Efektyvnist vyrobnnytstva zerna silskohospodarskymy pidpriemstvamy: teoretyko-metodolohichni aspekt [Efficiency of grain production by agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect]. *Економіка АПК*, 12, pp. 42-49 [In Ukrainian].

18. Shpychak, O.M. (2014). Potentsial rynku zerna v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Potential of the grain market in Ukraine: problems and perspectives]. *Економіка АПК*, 7, p. 83-91 [In Ukrainian].

19. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. (n.d.). Retrieved from: <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf> [In English].

Dibrova A.D., Dibrova L.V., Krylov Ya.O., Dibrova M.A. Strategic guidelines for the development of the grain market and a mechanism for its regulation

The purpose of the article is to evaluate the current state of the grain market, to determine the main factors influencing the formation of demand and supply, and to determine strategic guidelines for its development and a regulatory mechanism in Ukraine based on the developed forecast parameters.

Research methods. During the research, the following methods were used: comparative analysis and expert assessments for the analysis of quantitative and qualitative indicators of the development of the domestic grain market in terms of globalization; statistical-economic for the collection and processing of statistical data, studying dynamics of exports and imports of grain; economics and mathematics for prediction of the impact of demand (consumption on food and feed purposes, exports and stocks) and supply factors (yield, gross fees, crop land, imports and stocks) on the grain market for the period up to 2025.

Research results. In order to achieve the goals and objectives, the article assesses the current state and main trends of the market for domestic grain. The lack of efficiency of the mechanism of grain market regulation in Ukraine based on the obtained indicators of "Market price support" per one ton of grain and "Nominal producer protection coefficient" used in countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), which will support the substantiation of managerial decisions, taking into account effectiveness of their impact on the welfare of commodity producers, consumers and the state. Forecasts of gross yields of cereals and legumes, as well as grain consumption for food and feed purposes for the period up to 2025, were done. This made it possible to form preconditions for balancing supply and demand of grain, determining an export potential of the industry, and developing a system of state regulation measures aimed at prevention of probable problems of grain production development. Conceptual approaches to the formation of an efficient logistics system in the grain market were formed.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in further developed theoretical positions and methodological approaches to assessing an efficiency of grain market regulation based on the use of the indicator "Market price support" (MPS), which will support the substantiation of management decisions, taking into account their impact on welfare of commodity producers, consumers and the state.

Practical significance. Along with the positive dynamics of increasing a volume of production and export of grain, obstacles substantiating further development of the grain market in Ukraine were substantiated. Proposals for elimination of the obstacles were made through the improvement of a mechanism of the state regulation of the grain market. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 19.

Keywords: grain market; grain production; mechanism; state regulation; logistics; export potential.

Dibrova Anatoliy Dmytrovych - doctor of economic sciences, professor, dean of the economic department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Dibrova Larysa Vasyliivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of administrative management and foreign economic activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Krylov Yaroslav Olehovych - competitor of the global economics department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: ykrylov@ukr.net

Dibrova Maksym Anatoliiovych - post-graduate student of the global economics department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: max_dibrova@ukr.net

Діброва А.Д., Діброва Л.В., Крылов Я.О., Діброва М.А. Стратегические ориентиры развития рынка зерна и механизма его регулирования

Цель статьи - оценить современное состояние рынка зерна, выявить основные факторы, влияющие на формирование спроса и предложения, на основе разработанных прогнозных параметров определить стратегические ориентиры его развития и механизма регулирования в Украине.

Методика исследования. Использованы такие методы: сравнительного анализа и экспертных оценок - для анализа количественных и качественных показателей развития отечественного рынка зерна в условиях глобализации; статистико-экономический - для сбора и обработки статистических данных, исследования динамики экспорта и импорта зерна; экономико-математический - для прогнозирования влияния факторов спроса (потребления на пищевые и фуражные цели, экспорта и запасов) и предложения (урожайности, валовых сборов, посевных площадей, импорта и запасов) на рынок зерна на период до 2025 г.

Результаты исследования. Для достижения поставленных целей и задач осуществлена оценка современного состояния и основных тенденций развития рынка отечественного зерна. Обосновано недостаточную эффективность механизма регулирования рынка зерна в Украине на основе полученных значений показателей «Поддержка рыночной цены» в расчете на 1 тонну зерна и «Номинальный коэффициент защиты производителей», которые используются в странах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), что будет способствовать обоснованию управленческих решений, учету результативности их влияния на благосостояние товаропроизводителей, потребителей и государства. Разработаны прогнозы валовых сборов зерновых и зернобобовых культур, а также объемов потребления зерна на пищевые и фуражные цели на период до 2025 г. Это позволило определить предпосылки для сбалансирования спроса и предложения зерна, определение экспортного потенциала отрасли и создания системы мер государственного регулирования, направленную на предупреждение вероятных проблем развития зернопроизводства. Сформированы концептуальные подходы для создания эффективной логистической системы на рынке зерна.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения и методические подходы оценки эффективности регулирования рынка зерна на основе использования показателя «Поддержка рыночной цены» (ПРЦ), что будет способствовать обоснованию управленческих решений, учету результативности их влияния на благосостояние товаропроизводителей, потребителей и государства.

Практическая значимость. Наряду с положительной динамикой наращивания объемов производства и экспорта зерна обоснованы проблемы, сдерживающие дальнейшее развитие рынка зерна в Украине. Внесены предложения по их устранению через усовершенствование механизма государственного регулирования рынка зерна. Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: рынок зерна; зернопроизводство; механизм; государственное регулирование; логистика; экспортный потенциал.

Діброва Анатолий Дмитриевич - доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Діброва Лариса Васильевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры административного менеджмента и внешнеэкономической деятельности, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Крылов Ярослав Олегович - соискатель кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: ykrylov@ukr.net

Діброва Максим Анатольевич - аспирант кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: max_dibrova@ukr.net

Статья надійшла до редакції 07.06.2019 р.

Фахове рецензування: 18.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Діброва А. Д., Діброва Л. В., Крылов Я. О., Діброва М. А. Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 26 – 35.

* * *